

WIŚNIA

Cerasus

Wstęp. Eksplikacja: 1. ‘**drzewo**’: Nazwy. Kategoryzacje. Gatunki. Kompleksy i kolekcje. Wygląd i właściwości. Lokalizacja. Lokalizator. Święcenie. Praktyki na urodzaj. Zastosowania praktyczne, obrzędowe, magiczne, lecznicze. Przepowiednie i wróżby. Ekwiwalencje. Symbolika. 2. ‘**owoc**’: Nazwy i kategoryzacje. Kompleksy i kolekcje. Wygląd i właściwości. Potrawy i napoje z wiśni. Wiśnia jako pokarm dla zwierząt. Zastosowania magiczne, lecznicze. Ekwiwalencje. Symbolika.

Dokumentacja: Zagadki. Przysłowia. Zamówienia. Kolędy bożonarodzeniowe, noworoczne i wielkanocne. Pieśni sobótkowe. Pieśni i przyśpiewki dożynkowe. Pieśni zaduszkowe. Pieśni i przyśpiewki weselne. Pieśni i przyśpiewki chrzcinowe. Pieśni zalotne i miłosne. Pieśni żołnierskie. Pieśni taneczne. Ballady. Legendy. Baśnie i bajki. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

Wiśnia z *chłopskiego sadu* lub *rosnąca za oknem przy chacie* jest jednym z najbardziej *strojnych* drzew – wiosną nosi *biały welon*, a latem rodzi liczne, *czerwone jak krew* owoce. Dlatego wiązana jest symbolicznie z domem rodzinnym, zmysłową miłością i kobiecością. W pieśniach kwitnąca i dojrzewająca wiśnia to symbol i paralela panny gotowej do miłości i zamążpójścia. Zapraszanie na wiśnie, rwanie i darowanie komuś czerwonych wiśni jest znakiem wybrania oraz zachętą do załotów, a zerwanie i zjedzenie wiśni przez dziewczynę i chłopca to symboliczne obrazy zbliżenia miłosnego. Gdy dziewczyna wiesza na wiśni swój ruciany wianek, spada z wiśni i rozdziera sobie *fartuszek*, jest to znakiem utraty przez nią dziewictwa.

Wiśnia bywa też przestrzenią graniczną, wiązaną ze śmiercią, co jest widoczne zwłaszcza w balladach, np. dziewczyna chowa jedno ze swoich nieślubnych dzieci pod wiśnią; w wiśniowym sadzie znajduje się *wąź/gad*, którym dziewczyna truje brata, by móc być z kochankiem.

Dawniej wiśnie ceniono nie tylko za jej smaczne i zdrowe („szybko przechodzące w krew”) owoce, z których – podobnie jak współcześnie – robiono soki, dżemy, zupy czy nalewki (*wiśniówkę*). Wykorzystywano ją także w praktykach o charakterze obrzędowo-magicznym i leczniczym, np. jej gałązki dodawano do palmy wielkanocnej, rozpalano nimi ogień sobótkowy, używano ich przy wróżbach matrymonialnych i przy odczynianiu uroków; dzieci radzono odstawiać od piersi, gdy wiśnie się czerwieniły, aby miały ładne rumieńce, a dziewczęta *regularnie dostawały swój czas*; na *bolące serce* pito kompot lub sok z owoców wiśni, a przy bólach żołądka napar z liści wiśni.

W Japonii, nazywanej powszechnie *Krajem Kwitnącej Wiśni*, kwiat wiśni jest symbolem szczęścia Kop SSym 184. W okresie kwitnienia wiśni obchodzi się tam stare święto ludowe – tzw. *święto wiśni* Kop SMit 1293. Wiśnia to też symbol samoodnalezienia i ofiary składanej z siebie, a przede wszystkim ofiary z krwi i życia samuraja na wojnie (bo aby dostać się do twardej pestki, z owocu wiśni trzeba usunąć czerwony miąższ) Herd Lek 177.

W starożytnym Rzymie wiśnia była jednym z owoców Ceres – bogini urodzaju De Vries Dic 94.

W chrześcijaństwie owoce wiśni wiązane są ze św. Barbarą. Według legendy gałąź wiśni zaplątała się w suknię św. Barbary, gdy ta szła do więzienia. Święta wstawiła ją do dzbanka z wodą, a w dniu jej męczeństwa gałąź zakwitła. Na pamiątkę tego wydarzenia w dniu jej patronalnego święta (4 XII) należy włożyć do wody gałązki wiśni, które powinny zakwitnąć do Bożego Narodzenia i stać się znakiem budzenia się nowego życia Szczepanowicz 2007, s. 153. W średniowiecznej sztuce chrześcijańskiej wiśnia, podobnie jak jabłko, może niekiedy oznaczać zakazany owoc Herd Lek 177.

Stara angielska ballada *The Cherry-Tree Carol* opowiada historię z życia Jezusa i Maryi: gdy Maryja była brzemienna, poprosiła Józefa, żeby zerwał jej wiśnie z drzewa, na co ten odparł, żeby lepiej poprosiła o to tego, który sprawił, że jest w ciąży; wtedy wiśnia sama pochyliła się, żeby Maryja mogła zerwać owoce De Vries Dic 94.

W krajach niemieckojęzycznych dla wiśni i czereśni funkcjonuje jedna nazwa *Kirsche* (niekiedy z rozróżnieniem *Sauerkirsche* albo *Süßkirsche*). W adwencie (przede wszystkim w dniu św. Barbary, ale także w św. Andrzeja, św. Łucji, św. Tomasza) lub w Boże Narodzenie obcinano gałązki wiśni/czereśni i wstawiano do wody; jeśli rozkwitły do Bożego Narodzenia albo do Nowego Roku, przepowiadało to szczęście, a dla dziewcząt rychłe zamażpójście. Dziewczyna pisała też na gałązkach wiśni/czereśni imiona adoratorów – z którego imieniem gałązka zakwitła pierwsza, ten miał ożenić się z dziewczyną. Wiśnia/czereśnia była też symbolem płodności, dlatego bezpłodną krowę oprowadzano dookoła tego drzewa. W lecznictwie na drzewo wiśni/czereśni przenoszono choroby, np. uważano, że jeśli dwaj bracia (najlepiej bliźniacy) rozłupią drzewo i przeciągną przez nie chore dziecko, a potem to drzewo ponownie zwiążą, to dziecko – podobnie jak drzewo – będzie zdrowiało. Znane też były różne zakazy, np. w czasie gdy kwitną wiśnie/czereśnie, nie należało odstawiać dzieci od piersi, bo miały wcześniej osiwieć; w św. Piotra i Pawła nie należało podnosić z ziemi i jeść wiśni/czereśni (ani truskawek), bo można było zostać zaatakowanym przez ducha (chorobę umysłową, obłąd). Sen o czarnych wiśniach/czereśniach miał zapowiadać śmierć, żałobę, smutek lub w ogóle nieszczęście, natomiast sen o czerwonych wiśniach – szczęście, radość. Ponadto wierzono, że jeśli wiśnia/czereśnia kwitnie dwa razy w roku, będzie wojna Wört Hoff 4/1426–1433.

W krajach słowiańskich gałązka wiśni była używana do wróżb: w pierwszą niedzielę adwentu albo w wigilię św. Andrzeja, św. Katarzyny, św. Barbary (u Bułgarów – św. Anny) należało ściętą gałązkę wiśni (też czereśni, rzadziej śliwy lub jabłoni) wsadzić do wody albo wetknąć w wilgotny piasek lub glinę – jeśli rozkwitła na Boże Narodzenie i Nowy Rok, wróżyła pannie rychłe zamażpójście, rodzinie zapowiadała szczęśliwy, obfity rok oraz zdrowie (kasz.). Niekiedy gałązki kojarzono z konkretnymi osobami: jeśli czyjaś gałązka nie rozkwitła, było to złą wróżbą dla tej osoby. Gałązkę należało ścinać, będąc boso (ukr.), odgryźć zębami (słowac.), ściąć przy księżycu (kasz.). Na Ukrainie i Morawach niektórzy uważali tę praktykę za grzeszną, bo zmuszała drzewo do zachowań wbrew jego naturze. W Serbii, Chorwacji i Słowenii gałązkami wiśni upiększano dom na Boże Narodzenie. W Czechach i na Łużycach wierzono, że używając w Wigilię w kościele kółka zrobionego z gałązek wiśni, można zobaczyć czarownicę stojącą plecami do ołtarza. W pieśniach serbskich *wiły* tańczą wokół wiśni. Wiśnia miała duże znaczenie we wróżbach miłosnych. Jej gałązki traktowano jako znak miłości (czes., słowac.), robiono z nich rekwizyty (*derevca*) sobótkowe i weselne; w pieśniach miłosnych wiśnia to symbol czulej wzajemnej miłości. Powtórne kwitnienie wiśni w jesieni miało zapowiadać śmierć tych, którzy jedli jej owoce (błrus.). Wiśnia była używana w ludowym lecznictwie, np. sok z jej świeżych owoców pito przy żółtaczkce, wywar z suszonych wiśni – przy bólach żołądka, napar z kory – przy dolegliwościach kobiecych (Wołyń, okolice Mińska) i in. Slav Tol 1/382–383.

* * *

1. ‘drzewo’

≡ Nazwa *wiśnia*, stpol. i dial. *wisznia* MSGP 320, odnoszona jest zarówno do drzewa, jak i jego owocu 61. Samo drzewo nosi też niekiedy nazwy *wiśnina* Karł SGP 6/132, *wiśniczka* MSGP 320, Zar SSioł 134, *wisionka* Górń Malb 2/2/252, kasz. *wiśnówka*, *wiśniowiczé*, *wiśniowiszczé* Sych SGKasz 7/361, *wiśniowé drzewo* Rog Kasz 149.

Wiśnia to nazwa ogólnosłowiańska: ros. *višnja*, ukr. *vyšnja*, bñrus. *višnja*, czes. *višeň* ‘drzewo’ – *višně* ‘owoc’, bułg. *višna*. Na Kaszubach, Warmii i Mazurach *wiśni* nazywana bywa → *czereśnia*. Pochodzenie nazwy jest niepewne, wywodzi się ją z grec. *byssinēa* ‘szkarłatna’, co wskazuje na związek z czerwonym kolorem owoców W. por. Brüc SE 625, bądź z łac. *viscum* ‘jemiola; lep’ i grec. *iksós* ‘ts.’, gdyż „ze smoły wiśni, jak i z jemioly wyrabiano dawniej lep do chwytania ptaków” Bor SE 703, zob. też Mosz Prasl 277–279.

↑ W. uznawana jest powszechnie za *drzewo* 9, 17, 88, niekiedy z dookreśleniem → *drzewo owocowe* np. Pelc SGLub 4/193–194.

↓ Najczęściej uprawianym gatunkiem W. jest *wiśnia pospolita*, *zwyczajna* powsz. W. niehodowana, dziko rosnąca to *dzika wiśnia* Poc Poez 325. W słownikach wymieniane są też inne gatunki W., ale nie są one notowane w gwarach i tekstach ludowych. W języku potocznym często zamiast mówić o gatunkach drzew wiśniowych, nazywa się owoce przez nie rodzone, stąd są np. *czarne wiśnie* Pelc SGLub 4/69, *szklanki*, *szklaneczki* Pelc SGLub 4/179, zob. *wiśnia ‘owoc’*.

⊕ W. zwykle współwystępuje z innymi roślinami, które będąc częścią wiejskiego krajobrazu, łączone są z życiem i/lub miłością, kobiecością:

(a) z innymi drzewami owocowymi: → *jabłonią* i/lub → *gruszą* 37, 76, 80, 83, → *śliwą* 89, → *czereśnią*, np. w pieśni weselnej *pod wiśniami, pod czereśniami* rosną symboliczne rośliny przypisywane dziewczynie i chłopcu – *kalina/ruta* i *barwinek* 32, zob. także 15, 26, 44B;

(b) z *topolą* stoi *na polu*, co jest symbolicznym obrazem dziewczyny i chłopca 38b, zob. też 37; żeńskość W. potwierdza też sytuowanie jej przy → *wodzie* – symbolu płodności 38a, podob. 43;

(c) z *kaliną* szumi nad odrzuconym przez dziewczynę chłopcem 86, por. 41, 59;

(d) z *jarzębinami* daje cień w *dni skwarne* Poc Poez 482;

(e) z *brzoza* mi tworzy białe *baldachimy* nad wioskami Poc Poez 82;

(f) wraz z *białą czeremchą*, → *maciejką* Poc Poez 442 oraz → *owsem* Poc Poez 372 przyjemnie pachnie.

⊗ ○ W. to drzewo *strojne* PSL 1963/2/103. Jej wygląd na różnych etapach wegetacji opisują zagadki: *zielona jak łąka/gaj/trawa, biała jak mleko/mąka, czerwona jak róża/krew, ma ogonek jak mysz* 2A, zob. także 1, 2B. W. ma bowiem zielone 18, 25AB, 29, szerokie liście 45A, białe 73, 78, 79, 86, pięknie pachnące kwiaty Poc Poez 355, 372, a później czerwone owoce, które są przyczępione do drzewa za pomocą długich, cienkich łodyżek, zwanych *ogonkami*, *szypułkami*, zob. *wiśnia ‘owoc’*. Płodna W. rodzi wiele

owoców, dlatego w pieśni żołnierskiej Kasia płacze po śmierci Jasia i nie chce innych żołnierzy, choćby ich było *jak w sadenku wiśni / jak wiśni na wiśni* 61, por. 68, 81; w wierszu mowa o *pękach wiśni* Wer Ojcz 92.

Całe drzewo jest *gęste* 29, w lecie daje schronienie przed słońcem Poc Poez 482. Mimo że bywa często *krzywe* 79 (por. nazwę *wiśnia kartowata* PWSP Zgół), postrzegane jest jako piękne, dlatego w pieśni miłosnej uboga dziewczyna jest *droga/chędogą/ładna jak w sadenku wiśnia* 58, panna młoda to *rozkoszna* W. 27.

Gałęzie W. są giętkie – w opowiadaniu siłacz zgina podkowy z *taką łatwością, jakby miał w rękach zwyczajną wiśniową różgę* Dek Sier 266.

Δ W. zwykle rosną w *sadzie* np. 11, 18, 19, 31, 33, 35, 43–44, 57, 61, 73, 80, 83, często w → *wiśniowym sadzie* (por. kasz. *wiszniczé* ‘sad młodych wisien’ Sych SGKasz 6/162), w *ogrodzie/ogródku* 16b, 18, 22, 31, 44, 52–53, w pieśniach i w poezji chłopskiej także *wokół domu* 84, *przed sienią* 23, *za oknem* 74, *na wprost okienka* 13, 22, *przy studziencie* 39, *przede dworem* 16a, *przy gościńcu* 26b, *przy płocie* 26b, 79, *przede wroty* 25B, *przy dole, przy stodole* 14.

W. (zwykle dzikie) pojawiają się też *na polu* 15, 37, 37, *na błoniu* 37, przy drodze (por. *wiśniarz* ‘najmujący wiśnie przy drodze’ MAAE 1912/167), *w borze* Poc Poez 165, *w lesie między jodełkami* 27, *u bystrej wody* (symbolu życia i płodności) 40, por. 43A.

Δ W pieśniach weselnych i miłosnych W. wyznacza miejsce spotkań i zbliżeń miłosnych: kawaler *prosi* pannę albo panna kawalera do sadu *na wiśnie* 54A; panna ma czekać na kawalera *pod wiśnią zieloną* – będzie jego żoną 36, podob. 14, 32, 38ab, 39, 47, 48. W *sadeczku na wiśni* dziewczyna *wiesza też swój ruciany wianek*, co jest symbolicznym znakiem utraty przez nią dziewictwa 30, 33. Podobne znaczenie ma jej upadek z W. i rozdarcie *fartuszka* 55.

W. bywa też miejscem wiązaniem ze śmiercią: w pieśni rodzinnej żona chce, żeby mąż pochował ją po śmierci *w sadzie pod wiśniami* 59; w balladzie dziewczyna chowa jedno ze swoich nieślubnych dzieci *pod wiśnią* 64B, podob. 64A; w opowiadaniu bracia po zabiciu swojego *brata-durnia zamiast krzyżyka nad głową zasadzili wiśnię i poszli do domu* 71. Dawniej wierzono, że „jeżeli w miejscu, gdzie pozostał niewykopany pień drzewa śliwowego lub wiśniowego, postawią chlewy lub stajnię, *gadzina* [= bydło] niszczeje, czyli *tera się*” ZWAK 1882/283.

Na W. są lokalizowane ptaki 29, 39, 50, w wierszach np. sikorki i szczygły Poc Poez 195, w pieśniach kukułka – symbol panny 28, 65, 67, 87, oraz jastrząb – chłopiec, który *siedzi na wiśni i o kokoszce myśli* 51.

◆ Świącenie. Rozwinięte gałązki W. (brzeziny, wierzby lub agrestu) wkładano do palmy wielkanocnej Karw Dobrz 191, Bart PANLub 1/396 lub do wiązanki święconej w dniu Matki Boskiej Zielnej (15 VIII) Pal Roś 171, Karw Dobrz 204.

● Praktyki na urodzaj. W okresie bożonarodzeniowym (zwykle w Wigilię i św. Szczepana) i wielkanocnym miały miejsce praktyki o charakterze obrzędowo-magicznym, mające na celu wzmaganie urodzaju W. i innych drzew owocowych. Do najczęstszych należało obwiązywanie ich → *powrósłami* ze → *słomy* obrzędowej sSiSL II/1/167–168, 188, któremu towarzyszyły rytualne dialogi, np. gospodarz wychodził z suszonymi owocami do sadu i rzucając je na drzewa, wołał: *Jabłka, gruszki, śliwki, wiśnie, a u sąsiada same liście*; następnie brał garść słomy,

skręcał z niej powrósto i wraz z żoną podchodził do drzewka, podnosił siekierę do góry i wygrażał: – *Zetnę cię!* – *Nie ścinaj, bo rodzic będzie!* – odpowiadała niewiasta i obwiązywała drzewko powróstem Gier Szczodr 15. Wychodząc z sadu, gospodarz mówił natomiast: *Jablonie, grusze, wiśnie i śliwy, chodźcie z nami na jutrznię* Dek Sier 269, zob. także K 49 Sa-Kr 134, K 35 Przem 15, ŁSE 1961/90, Bystrzeń 1912, s. 92–111. Więcej zob. praktyki na urodzaj drzew owocowych, → drzewo owocowe.

♣ Zastosowania praktyczne mają różne części W., zwłaszcza jej ja-dalne owoce, zob. wiśnia ‘owoc’.

Z W. uzyskuje się drewno wiśniowe, które jest *mocne, gyste* [= twarde], *możno dyles zrobić do woza z wiśnie* SGP PAN 8/310. Używa się go do wyrobu mebli powsz. czy instrumentów muzycznych, np. dud Kul Wiel 3/276, zob. 71.

Z kory wiśniowej wyrabiano tabakierki, tzw. *wiszniówki* Sych SGKasz 6/162, gdyż dodawała ona → tabace wartości smakowych Kuk Kasz 197. Palacze → tytoniu z drzewa W. robili sobie fajki i lufki do papierosów Pal Las 75.

Gałęzi W. używano do wędzenia wędlin powsz., np. Pal Las 75. Na przednówku robiono z nich napary, które zastępowały herbatę Red. Przemyśl 2017.

Liści wiśniowych używano i używa się jako przyprawy do kiszenia → kapusty Kuk Kruz 20 lub → ogórków Kul Wiel 2/428, Kul MiW 393 (*aby były twarde* Pal Las 75).

Na liściu W. można też grać ŁSE 1984/84.

♣ Zastosowania obrzędowe. Gałązki W. wykorzystywano w obrzędowości dorocznej i rodzinnej.

Na Boże Narodzenie dziewczęta ubierały gałązkę wiśniową zwaną *sadkiem*, na której zawieszały orzechy, jabłka oraz łańcuszki z kolorowych papierów; wisiała ona „u środkowego stragana pod krzyżem”, dopóki jej nie okolędowano Bieg Koleb 491.

W św. Jana (24 VI) młodzież paliła ogień z gałęzi drzewa wiśniowego TN Tuchanie 1978.

Do strojenia → *przepiórki* SSiSL II/1/136–138, czyli ostatniej kępki zboża na polu, używano gałązek jarzębiny albo W. z owocami, co miało sprawić, że w przyszło-rocnych zbiorach ziarno zbóż będzie tak duże jak te owoce Gaw Biał 270.

Korowaj weselny przystrajano gałązkami W. – *ublepiało sie* [gałązki] *w ciasto, w piec sie wsadzało. Zarumienili sie i już byli ładne gałęzie* TN Szczecbrzeszyn 1978, podob. Hoł Wes 42, por. K 47 Pod 81.

Matka chrzestna, wróciwszy z kościoła z ochrzczonym dzieckiem, odłamywała gałązkę W. i trzykrotnie uderzała nią niemowlę leżące na ziemi, powtarzając: *Bądź dobre, słuchaj ojca i matki!* Bieg Mat 152, podob. ZWAK 1890/80.

♣ Zastosowania magiczne. Na Śląsku wierzono, że przy użyciu zakwitłej gałęzi W., umieszczonej w kole lub pierścieniu, można było w czasie pasterki dowie-dzieć się, która kobieta jest czarownicą Pośp Śląsk 30. Na Mazurach za pomocą gałązek W. sprawdzano, czy ktoś jest opanowany przez *białych ludzi* [= chory] s. Urok odczyniano za pomocą trzech gałązek W. lub starej miotły, przez które przelewano wosk. Potem oglądano odlane „woskowe dziwadła” i ustalano przyczyny lęku ŁSE 1979/122.

♣ Zastosowania lecznicze. Na puchlinę wierzono, że dobrze jest „gotować razem 9 czubków z choiny, 9 gałązek z wiśni, 9 gałązek z gruszek i 9

z jabłoni, 3 kamienie rozpalić, wlać na nie ów odwar, i tem się naparzać” Wisła 1894/137.

Na obrzęki przykładano świeżo oberwane liście W. Pal Roś 171, podobnie na rany i wrzody Pal Las 75, Pal Zer 159, a na oparzenia listek W. umaczany w mleku z jagieł Wisła 1903/89.

Przy grypie pito sok z owoców i wywar z gałązek W. Pal Roś 171.

Na „katar kiszek” należało rozpuścić *gummę* [= klejo-żywicę] z W. w ciepłej wodzie i pić rano i wieczorem Plesz Międz 114.

Przy różnych schorzeniach żołądkowych, a nawet przy raku żołądka stosowano *gumę* wiśniową Bań Zioł 34. Przy bólach żołądka pito zaparzone liście W. Pal Las 75.

„Pędzenie mocz” miało wywoływać picie mocno ciepłego wywaru z kory bzu ogrodowego, barwinka, jagód jałowcowych, kopru, szypułek W., siemienia lnianego i naci pietruszki Wit Baj 274.

Wierzono, że kora W. skrobana w dół służy pobudzeniu *regularności* [= miesiączki], a skrobana w górę jej wstrzymaniu Köhl Naz 73, por. ZWAK 1887/211, Pal Zer 159.

Dzieciom, które się przestraszyły, dawano do picia wywar z tzw. *kołtuna z wiśni* – zagęszczenia kilku gałązek wyrastających z jednego miejsca Pal Roś 171. Gdy dziecko długo nie mogło spać, dawano mu na szyję tzw. *spiuszka*, czyli podwójną korę na gałązce W. ZWAK 1890/191.

♠ Z obserwacji W. przepowiadano:

(a) o pogodzie: jeśli W., jarzębina lub bez zakwitły powtórnie, miała być długa i ciepła jesień Kul Wiel 3/523;

(b) o urodzaju/nieurodzaju: według przysłowia *Na św. Filip i Jakub (1 V) jak wiśnia zakwitnie, to na drugi Jakub (25 VII) stanie sto kup* [= zboża w stodole] MAAE 1900/119; wierzono, że *jak tylko wiśnie obrodzą, także i kartofli w tym roku samym będzie pod dostatkiem* ZWAK 1878/241, bądź odwrotnie: gdy jest mało W., *te sã dobrze bułwë ubliczã* Sych SGKasz 1/89; jeżeli gałązka W. lub jabłoni wsadzona do wody w św. Łucję (13 XII) zakwitła na Boże Narodzenie, to miał być rok *bardzo urodzajny* Kaś Podh 11/446; podobnie jeżeli gałązka W. włożona do wody i pozostawiona w kącie w Boże Narodzenie (25 XII) puściła listki na Trzech Króli (6 I), bieżący rok miał obfitować w owoce, a jeśli nie puściła, miał być nieurodzaj na nie ZWAK 1885/5;

(c) o zamążpójściu/ożenku: jeśli gałązka W. włożona przez pannę (rzadziej kawalera) do wody w dzień św. Katarzyny (25 XI) / św. Andrzeja (30 XI) / św. Barbary (4 XII) / św. Łucji (13 XII) zakwitła na Boże Narodzenie, wróżyła szybki ślub (np. przed karnawałem lub w zapusty) i/lub szczęście w miłości Bart Lub 15, 16, Nieb Przes 131, Jaw Dąbr 93, K 23 Kal 108, Goł Lud 319, ZWAK 1882/283, jeżeli zaś nie rozwinęła się, zwiastowała pozostanie w domu lub śmierć K 44 Gór 100; *Jeszcze i dziś dziewczyny zbierają wstążeczki w różnych kolorach i każda zawiązuje swoję na innej gałązce wiśni. Która gałązka najwcześniej zakwitnie, ta pierwsza za mąż pójdzie* Pelc SGLub 4/195; niekiedy też z gałązek W. wsadzonych do wody w dzień św. Łucji wnioskowano o „moralnem prowadzeniu się dziewczyny” – której gałązka *rozkwitła*, ta w opinii towarzyszek uważana była za „prawdziwą dziewicę”, jeśli nie, uznawana była za niemoralną K 18 Kiel 43;

(d) o szczęściu/nieszczęściu: gdy gałązki W., jabłoni lub śliwy włożone do wody w pierwszą niedzielę adwentu zakwitły na Boże Narodzenie, miał być pomyślny, zdrowy i urodzajny rok Pośp Śląsk 12, podob. ZWAK 1890/215; jeżeli gałązki W. (czereśni lub wierzby) postawione w wodzie w dniu św. Łucji zakwitły do Bożego Narodzenia, zapowiadało to szczęście i pomyślność, poza tym kwitnąca gałązka dodawała zimowym *Godom* specyficznego kolorytu: *tyń zielony, kwitnący kącyszczek drzewka jest ozdobą na Gody, to jest jak kwiołtek w zimie* Pośp Śląsk 29; istniało też przekonanie, że jeśli gałązka W. włożona przez dziewczęta do wody w dzień św. Katarzyny zakwitnie na Boże Narodzenie, to *wróży śmierć, gdyż ciężko jest wiszni kwitnąć nie we właściwą porę* ZWAK 1879/119; nadto uważano, że *w roku, w chłernim obrodzēlē sã wisnie, bądze wiele płaczu/wojna* Sych SGKasz 6/162; jeśli W. zakwitła w jesieni, to zwiastowała *przymorek* ZWAK 1886/106.

≈ W. występuje wymiennie z innymi drzewami i krzewami, zwłaszcza tymi wiązany z miłością i/lub dziewczyną, weselem: → jabłonią 47, → śliwą 28, 33, 47, 48, → gruszą 18, 28, 38b, 47, → czereśnią (*trześnią*) 28, kaliną 18, 19, leszczyną, → sosną 18, 38ab, wierzwą 38ab, olchą 38b, lipą 38b, 39, jaworem 25B, 39, dębem 53, bukiem, głógiem 28, porzeczką, agrestem 47.

Jako miejsce, gdzie dzieciobójczyni chowa dzieci, wymieniana jest m.in. z miedzą, ugorem, ławą, progim, śliwą, gruszą 64AB.

✠ *Kwitnąca bielą* i rodząca dużo owoców W. łączona jest symbolicznie z pięknem, obfitością i domem rodzinnym, co jest szczególnie widoczne w poezji chłopskiej: *do tych krzywych wisien przy płotach / co maj witają w białyh welonach / ilekroć smutek serce mi omota / wiedzie mnie ziemia rodzona* 79, podob. 72–78, 80–85, 88–89.

W pieśniach W. (podobnie jak jabłoń, grusza czy czereśnia) to symbol i paralela panny (także panny młodej), np. *Stoi wisienka na prost okienka, gałązka się chwije – stoi Marysia na prost Jasienka i do niego się śmieje* 20, także 11, 13, 17, 26, 27, 33, 43, 58, 88. *Zakwitanie W. i czerwienie się jej słodkich owoców towarzyszy zalotom, miłości i weselu, bo trudno nie kochać, gdy w oczach pełno wiśni* 85, zob. także 5, 12, 14, 18–19, 21–23, 29–30, 32, 36–37, 39, 40–42, 45, 47–48, 51–58, 62. *Gdy W. nie zapala się, nie rośnie* 48AB, *pochyla się* 43, *oblatują z niej listeczki* Dyg Kat 220, zwiastuje to koniec uczucia.

W. (szczególnie dzika) to także przestrzeń graniczna, wiązana ze śmiercią i pochówkiem 59, 64AB, 71, por. 17, 66.

2. ‘owoc’

≡ ↑ Nazwa *wiśnia* odnoszona jest w polszczyźnie ogólnej i ludowej zarówno do drzewa, jak i jego owocu. O owocach W. mówi się też często *jagody* np. 13, 26c, 55, 83, gdyż „wszelkie owoce, tj. wiśnie, czereśnie, poziomki, maliny, porzeczki, agrest, zowie lud powszechnie jagodami” ZWAK 1882/210, podob. Karł SGP 2/218, por. święto *Matki Boskiej Jagodnej* (2 VII) nazywane było w powiecie opatowskim *Matką Boską Wiśniową* Wisła 1891/40.

✦ W. najczęściej łączona jest z innymi smaczными owocami związanymi z urodzajem, pięknem i/lub miłością: → jabłkami MAAE 1912/105, K 41 Maz 90, → gruszkami K 41 Maz 58, ZWAK 1882/124, → czereśniami 42, malinami (fraz. *dziewka jak malina, jak wiśnia* NKPP dziewczyna 17), (czarnymi) jagodami 40.

W pieśni miłosnej, w której dziewczyna chwali się, czym poczęstowała swoich gości, pojawia się gradacja owoców i W. stawiana jest najwyżej: *Morawiok jod śliwke, brat jego grusecke, mój kochaneczek ładno wisienecke* 49.

W języku potocznym funkcjonuje fraz. *wisienka na torcie* ‘coś, co stanowi dodatek do wcześniej istniejącej całości, ocenianej jako bardzo dobra, i czyni tę całość jeszcze lepszą niż gdyby tego czegoś nie było’ WSJP Żmig.

⊗ ○ Wygląd W. opisują liczne zagadki: *Czerwony korał, winny smak, kamienne serce, a czemu tak?* 1, *Maluchne, okrągłuchne, a ogonek jak u mysy* 2A, czy *Wisi na wici w czerwone kaplicy, trzymã kam w rzici* 3, także 2B. W. jest bowiem:

(a) *kraśna* 77, *czerwona jak krew/róża/korał/lis* 1–3, zob. także 5, 15, 22, 40, 45A, 56b, 84, stąd *wiśniowy* ‘ciemnoczerwony’, *wiśniocha* ‘krowa maści czerwonej’ MSGP 320; intensywność czerwieni różni się w zależności od gatunku W., może nawet przechodzić w czerni: *Te stare jeszcze drzewa wiśni, to na nich były takie mniejsze jagody, nazywało się, że to czarne wiśnie, bo takie ciemne były; słodziutkie i lepsze na soki, a i zjeść tyż lepsze* Pelc SGLub 4/69; *Wiśnie so corne, a skłonecki cerwune i duze* Pelc SGLub 4/179;

(b) *okrągła* powsz. i zwykle *mała* (stąd fraz. *bulwę jak wisznie* ‘o małych ziemniakach’ Sych SGKasz 1/89), choć są też gatunki większe, np. *Morele to się mówi na wiśnie takie wielgie i czerwone; to rośli na szczepiony wiszni* Pelc SGLub 4/123;

(c) ma wewnątrz *okrągłą, twardą pestkę* 7a, 70, nazywaną też *pecką, jądrem, kamieniem, kamieńcem, kostką* Pelc SGLub 4/53 (mapa 5); z twardych pestek W. lub czereśni robiono kiedyś proste łańcuszki – ścierano je na płaskim kamieniu i nadawano im kształt pierścionka, który po nacięciu stanowił ogniwo łańcuszka Lud 1929/65;

(d) przyczepiona jest do drzewa za pomocą *długiej, cienkiej łodyżki*, tzw. *szypułki* lub *ogonka* 2;

(e) w smaku jest *dobra* 34B, *soczysta* 82, dzięki czemu gasi pragnienie w czasie upałów 68; może być *słodka* 6, 50 lub *winna* 1, *kwaśna* 7b, 56d, kwaśniejsza od → czereśni SGP PAN 5/84.

♣ Potrawy i napoje z wiśni. W. uznawane są za smaczny i zdrowy *posiłek* K 23 Kal 100. Dawniej wierzono, że „najmniej szkodzą człowiekowi wiśnie, czereśnie i wszelkie czerwone jagody, ponieważ najprędzej przechodzą w krew” Kul Wiel 2/408.

W. jada się na surowo (niekiedy z pestkami K 5 Krak 136) bądź przygotowuje z nich dzemy i powidła np. 2B, kompoty i soki powsz., *kisiel* Par Star 146, *zupy* (tzw. *wisniankę* MSGP 320, *wisniówkę, pamulę, parkę, porczankę, juszkę, kisiel, kisielicę, garus, barszcz owocowy, zupę jagodową, jagodziankę* Pelc SGLub 6/585, *zupę owocową – normalnie zupa owocowa to o z wiśni, zaprawiało się troszku monkom ze śmietano* Par Star 146, por. *truta z wiszniami* ‘przecierane ziemniaki z zupą wiśniową’ Sych SGKasz 5/396) czy placki zwane *wiszniakami* JP 2006/220. W Malborskiem na zimę przygotowywano W. na kwaśno w zalewie octowej Górn Malb 2/2/190.

Z W. robi się alkohole – wino Kul MiW 397, miód/wódkę/nalewkę zwaną *wiśniówką* lub *wiśniakiem* powsz., por. *tata z mamą* ‘trunek sporządzony po połowie ze spirytusu i soku malinowego lub wiśniowego’ Dyg Kat 447.

W czasie I wojny światowej przy braku tłuszczu z pestek śliwek i W. wyrabiano olej Kul Wiel 2/309.

♣ Wiśnia jako pokarm dla zwierząt. Do *słodkich W. cisną się* owady i ptaki: *pszczółka/ptaszek/srocza* 6, 50, 78, *szpoki, srokocze* Bąk Kramsk 73 i wróble 52. Gdy wróble objadają W. na drzewach, mówi się, że je *opijają* Głog Tyk 57.

W zagadce W. zjada świnia 4.

♣ Zastosowania magiczne. Z czerwonym kolorem W. wiąże się dawne zalecenie, by odstawić dziecko od piersi, gdy W. się czerwienią, aby miało ładne rumieńce LSE 1963/119, „było ładne i czerwieniutki” LSE 1960/160, podob. Kul Wiel 3/109, *wiedno zdrów i miało czerwionę skarnię* Sych SGKasz 1/118, *dziewczęta miały czerwone lica i regularno dostawały swój czas* [= miesiączkę] Sych SGKasz 4/255.

♣ Zastosowania lecznicze. Na *bołące serce* miał być dobry kompot lub sok z W. Pal Las 75.

Przy żółtaczce pito sok z W. Pal Zer 159.

Na ból brzucha stosowano odwar z suszonych W. MAAE 1914/72.

Przy dyzenterii [= czerwonce] i *oberwaniu się* pito wywar z ogonków W. Pal Roś 171.

≈ W. występują wymiennie z innymi słodkimi owocami/jagodami, zwykle tymi łączonymi z miłością, np. w pieśni miłosnej chłopiec prosi dziewczynę, *by mu dała wisienkę/jabłuszko/śliweczkę/gruszczykę/porzyczkę/agrysu... urwać*, czyli oddała się mu 47, zob. 1, 31, 54B, 57, 68; →jabłko, →śliwka, →gruszka.

W pieśni weselnej ekwiwalentem czerwonych W. są czerwone →goździki – zwiastuny rozpoczęcia wesela 22.

✠ Czerwona, soczysta W. wiązana jest symbolicznie z miłością (głównie zmysłową) oraz z dojrzałą i gotową do miłości dziewczyną 5, 62 i płodnością 61. Czas dojrzewania W. łączy się z czasem umizgów, zalotów i wesel 22, 23, 26, a zapraszanie na W., rwanie dla kogoś W., darowanie W. jest znakiem wybrania oraz zaproszeniem do zbliżenia miłosnego, np. kawaler *prosi pannę / panna prosi/woła kawalera do sadu na wiśnie* 54A, podob. 54B; *dziewczyna ma fartuszek z jabłuszek, sukieneczkę z wiśni* i chłopiec jest zachęcany do *przyciśnięcia* jej Krzyż Kuj 1/101, także 45AB, 46, por. fraz. *iść na dziewczęta jak dzieci na słodkie wiśnie* ‘podrywać dziewczyny’ SGP PAN 7/242. Zerwanie, zjedzenie, rozsypanie W. jest metaforą aktu seksualnego, dlatego *którna panna usmakuje W., wianusek utraci* 56a, podob. 13, 31, 55, 56b-d, 59, 60. Niemożność zerwania/zjedzenia W. oznacza niespełnienie w miłości: *na sadeczku wiśnie, nie będę ich rwała, któregom kochała, nie będę go miała* K 76 Kiel 103.

Negatywne wartościowanie W. pojawia się w senniku, gdzie ich rwanie/jedzenie ma być zapowiedzią łez, choroby, zgryzoty: *Wiśnie, takie ciemne owoce, to jest niedobry sen; A jak wiśnie takie czerwone się śnio, to bedziesz płakała* Nieb Pol 218, podob. Łęga Świec 129, Nad Kasz 132; *plotek* Nieb Pol 245, podob. Sych SGKasz 5/34. Rzadziej śniące się dorodne W. to *nadzieja* Nieb Pol 218.

DOKUMENTACJA

ZAGADKI

1 – *Czerwony korał, winny smak, kamienne serce, a czemu tak?* (Wiśnia). Folf Zag nr 684, także liczne warianty, np.: *Czerwone jak korał ...* (ts.); *Czerwony kolor ...* (ts.); *Zielone, golone, winny smak, kamienne serce, czemu tak?* (ts.); nadto: Kul MiW 480, Pol Rud 253, Mich Trad 125, K 76 Kiel 403; por.: *Cerwone jabłko, winny smak, serce kamienne – cegóz to tak?* (Śliwy). LL 1957/3/37.

2 A – *Zielone jak łąka, a nie łąka; białe jak mąka, a nie mąka, czerwone jak lis, a nie lis, ma ogonek jak mysz, a nie mysz.* (Wiśnia). Folf Zag nr 969, także warianty, np.: *Biała ja – nie mleko ja; zielona ja – nie trawa ja; cyrwona ja – nie róża ja; mam ogonek – nie myśka ja.* (ts.); *Białe jak mleko, zielone jak gaj, czerwone jak lis, ma ogon jak mys.* (ts.); nadto: *Zieleni się – nie łąka, bieli się – nie mleko, czerwieni się – nie krew.* (ts.). Was Jag 221; *Czerwonamci – nie krewkamci, mam ogonek – nie myszkamci.* (ts.). ZWAK 1878/181; *Na dworzem się urodziła, po ziemi nie chodziła, cerwonám ci, nie korál ci, mám ogónek, nie myskam ci.* (ts.). Cisz Krak 354; podob.: *Maluchne, okraqluchne, a ogonek jak u mysy.* (ts.). MAAE 1900/214.

2 B – *Białe, zielone, cyrwone, a najlepsze smazone.* (Wiśnia). Udż Biec 270.

3 – *Wisi na wici w czerwonej kaplici, trzimá kam w rzici.* (Wisznia). Sych SGKasz 6/146.

4 – *Wisa wisi, choda chodzi, wisa spadła, choda zjadła.* (Wiśnia i świnia). LL 1959/5–6/30; por.: *Chodzi chodora, wisi wisiora, wisiora spadła, chodora zjadła.* (Świnia i grusza). Folf Zag nr 1461, także liczne warianty, a w nich różne odpowiedzi, np.: (Żołądz i świnia), (Jabłko i człowiek), nadto (Owoc i zwierzę). Bart Fol 241.

PRZYSŁOWIA

5 – *Wiśnia i kobieta rumieniá się, gdy dojrzewają.* NKPP kobieta 63.

6 – *Tam się pszczoła (pszczołka) ciśnie, gdzie są słodkie wiśnie.* NKPP pszczoła 22; war.: ... sroka ... dobre wiśnie. NKPP sroka 16, por. pieśni zalotne i miłosne nr 50.

7 – *Z wielkimi panami niebezpiecznie wiśnie jadać, bo pestki w oczy rzucają.* NKPP pan 371; war.: *Niedobra rzecz jest słudze z panem jadać wiśnie: pan dojrzałe wybierze, słudze kwaśne ciśnie.* NKPP pan 371.

ZAMÓWIENIA

8 – Czy ktoś jest opanowany przez białych ludzi [= chory], rozpoznawano na Mazurach, jak następuje: Składa się trzy różgi wiśniowe i tnie się na małe kawałeczki, mówiąc: *Jeden nie jeden, dwa nie dwa* itd., aż do: *dziewięć nie dziewięć!* I powtarza się to trzy razy tak, że się otrzymuje trzy razy po 27, czyli 81 małych patyczków. Te patyczki rzuca się do miski z wodą, którą się żegna i zamawia przy modlitwie. Zamawianie, w którym imię chorego, np. *Bogumił*, musiało być wymienione, brzmi tak: *Do chrzczonego Bogumiła przyjdź, Boże Ojczy, Synu i Duchu Święty. Amen* nie dodawano na końcu. Jeżeli te pręciki pływają, w takim razie chory jest wolny od białych ludzi; jeżeli jednak część ich tonie, w takim razie jest on przez nie opanowany, mianowicie w tej mierze, jak to wskazuje stosunek pręcików tonących do pływających. Do wypędzenia choroby używa się potem następującego zaklęcia: *Odejdźcie wy, białe ludzie, od tego chrzczonego Bogumiła, precz z jego skóry, z jego ciała, z jego krwi, z jego żył, z jego stawów, z jego członków! Tam daleko w morzu jest wielki kamień, tam idźcie, tam jedźcie, tam pijcie, tam jedźcie! Przez Boga Ojca, przez Syna Bożego, przez Ducha Świętego.* Zaklęcie to powtarza się trzy razy i jednocześnie lewą ręką trzyma się miskę, prawą zaś rozpryskuje się wodę razem z pręcikami na ognisko tak, iż ku końcowi zaklęcia wszystka woda jest wylana. Wisła 1892/172, war. K 40 MazP 65.

KOLEDY BOŻONARODZENIOWE, NOWOROCZNE I WIELKANOCNE

9 – *Co Ewa straciła, Panna naprawiła, porodziła Syna, dziwna to nowina. Wszystko się zmieniło, jak nigdy nie było ... I drzewa też znają, [na] opak owoc dają, jabłka na dębinie,*

gruszki na sośninie. Na wierzbinie wiśnie, na śliwinie trześnie, bez zakwitł figami, jesion rodzenkami. Na głogu brzoskwinie, migdał na tarninie, miód płynie z kloniny, oliwa z brzeziny. K 23 Kal 63, por. Miod Pas 194.

10 – *Na sadeczku, na wiśniowym kukuleczka zakukała, gospodarza przebudzała. Gospodarzu, wstańcie, wstańcie, do bydłatek zagłądajcie. W tej oborze da Bóg dobrze . . .* Udż Krak 41, war.: Byst Etn 75, LL 1999/1/30.

11 – [Młynareczka gubi złoty pierścień podczas prania chuścia i prosi rybaków o wyłowienie go, obiecując nagrodę:] *A pierwszemu złoty pierścień . . . A drugiemu drogi wianek . . . A trzeciemu sama młoda . . . Sama młoda jak jagoda . . . Jak jagoda borowaja . . . Jak wiszańka sadowaja. Jak wiszańka w sadzie cwiła . . . Tak ja w ojca matki była.* LL 1960/2-3/68, war. LL 1960/2-3/70.

12 – *Dziewczyna wiesza swój ruciany wianeczek na wiśni [= oddaje się chłopcu].*

[Do roku 1950 chodzili w okresie świątecznym kołędnicy, tzw. *dunajnicy*, którzy *dunajowali*, to jest śpiewali pannom specjalne pieśni zwane *dunajami*, głównie z życzeniami zamążpójścia:] *Poszła Kasieńka za dunaj po wodę, Jaś za nią, za swo Kasieńko, za swo Kasieńko kochano. Kasiu kochana, z tyśiuncaś wybrana, wróćże się, ja ci wódeńki dwie konewerki przyniesie. Kasia stanyła, rączkami trząsnyła i myśli, powiejsiła se ruciany wianeczek na wiśni.* Bart PANLub 1/248.

13 – *Na wprost okienka stoi wisienka z czerwonymi jagodami i Kasieńka, która zalewa się łzami, bo zerwała wiśnie [= straciła dziewictwo].*

W Żołyni dziewczętom w czasie kołędowania śpiewano piosenkę: *Stoi wisienka na wprost okienka, z czerwonymi jagodami. Stoi Kasieńka na wprost okienka i zalewa się łzami. Żebyś ty, Kasiu, o wszystkim wiedziała, tobyś z tej wiśni tych jagód nie rwała.* Kot Rzesz 303.

PIEŚNI SOBÓTKOWE

14 – *Stojała wiśnia przy dole, przy tej Pawłowej stodole. Tam to Kasieńka sypiała, zimna rosa padała. Michałek biedę jej widział, sukmanką swoją ją odział.* K 26 Maz 86, war.: MAAE 1912/156, K 24 Maz 183, K 25 Maz 45 [jako pieśń miłosna], K 22 Łęcz 77 [jako pieśń weselna], K 23 Kal 183 [jako pieśń weselna]; por.: *Stojała lipa przy dole, przy organiścinej stodole. Tam-ci Kasieńka stojała, rosicka na nią padała. Bieg(ł)-ci Jasiniek na rolę, wziął sukmaniska, odział ją.* K 24 Maz 290 [jako pieśń weselna].

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI DOŻYNKOWE

15 – *Zapoliły sie wiśnie, czereśnie na polu, zachowej, Boże, w pańskim obszarze kąkołu. Zapoliły sie wiśnie, czereśnie^u od słońca, a pozwólże nom, miłościwe państwo, podwórca. Na twój podwórzec jedziemy, tobie wioneczek, podaruneczek wieziemy.* Wisła 1898/516, por. pieśni zalotne i miłosne nr 42.

16 – **a.** *Przede dworem stoi wiśnia, nasza pani bardzo pyszna.* Nad Kasz 93, war.: Biel Kasz 1/219, Łęga Świec 97, Kirs Pieś 93, 97.

b. *A w nasem ogrodzie rośnie pełno wiśni, nasa pokojówka ni ma stałych myśli.* Wisła 1902/641.

PIEŚNI ZADUSZKOWE

17 – *Gołębica [= dusza] juz wylata, sukający swego świata. Sukający pociesenia i swych grzechów odpuszcenia. Lesie, lesie, przyjmij-ze mnie, bo Pan Jezus nie wie o mnie. I wleciała między drzewa, sukający co potrzeba. I upadła na dębie, tam na nie dybią jastrzębie. I upadła na wiśni, tam na nią krogulcyk myśli.* [W kolejności szuka schronienia w wodzie, rzece, jeziorze, ogniu.] K 23 Kal 126, warianty zebrane w Etnl 1998 Bart 149–168.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI WESELNE

18 – *Na polu / w sadzie/ogrodzie/lesie (zielone) wiśnie/grusza/kalina/sosna pochylały/pochyliła się – chłopak z dziewczyną polubili/pokochali się.*

Na polu wiśnie pochyliły się – Jasio ze Skolasią [= Scholastyką] polubili się. K 28 Maz 268, war.: Krzyż WiM 3/89, K 26 Maz 214, Kot Zn 432; *Zielone wiśnie . . .* Wisła 1902/708; *W ogrodzie wiśnie . . . pokochali się.* Krzyż Kuj 1/195, war. Kul Rop 238; *Som w sadzie wiśnie . . .* Krzyż Kuj 1/ 195; por.: *Na polu grusza pochyliła się, Jasieńko z Kasieńką polubli się.* Kot Rzesz 434; *Kalina w lesie pochyliła się, Kasieńka z Jasieńkiem polubiła się.* Bart PANLub 4/310, tamże inne warianty; *Na polu sośnia pochyliła się, dziewczyna z chłopcem oblubiła się.* K 27 Maz 278.

19 – Chłopiec podnosi kładącą się w sadzie wisienkę/kalinę/drzewinę i prosi o rączkę dziewczynę.

U Marysi w sadzie wisienka się kładzie, Jasio ją podnosi i o rączkę prosi. Bart PANLub 2/532; por.: *U Wójcika w sadzie to kalina się kładzie, Ruszak jo podnosi ji "o Kasieńkę prosi.* TN Gorajec-Zastawie 1978; *W dziedzicowym sadzie drzewina się kładzie, Jasio ją podnosi, o dziewczynę prosi.* K 17 Lub 17.

20 – Stoї wisienka na prost okienka, gałązka się chwieje. Stoї Marysia na prost Jasieńka i do niego się śmieje. Kot Las 20, war. JP 1998/118.

21 – W wiśniowym sadzie dziewczyna czeka na kawalera.

A w sadzie, w sadzie, i wiśniowem, siedzi Marysia, płacze za stołem. I przyszedł do ni ojculek jej, prosi i woła córuchny swoi. Oj, wyjdę, wyjdę, siedzieć nie będę, tobie, ojczulku, robić nie będę. [Kolejno przychodzą do niej matuchna, braciszek, siostrzyczka i tak samo im odpowiada. W końcu:] *Przyszedł do ni Jasiulek jej, prosi i woła Marysi swoi. Oj, wyjdę, wyjdę, siedzieć nie będę, tobie, Jasieńku, już robić będę.* Wisła 1903/362; war.: *Oj, jabłonecka – w sadku wiśniowym, siedzi Brygisia, płacze za stołem.* K 23 Kal 146, war.: K 23 Kal 158, LL 1962/1–2/56, podob.: Nitsch Tek 187, Folk Łodz 48.

22 – Na/w ogródku czerwone wiśnie/goździki – czas zaprzęgać do ślubu kare koniki.

Na moim ogródku czerwone wiśnie, zaprzęgaj, Jasinku, te kare koniczki. Jak ja mam zaprzęgać, kiej mi się targają? Ciężko młodej pannie, kiedy jej ślub dają. MAAE 1912/82; por.: *W moim ogródeczku zakwitły goździki, zaprzęgaj, zakładaj te kare koniki.* Bart PANLub 2/328, liczne war. →goździk SSiSL II/3/104–105.

23 – A u nasy pani matki przed sienią cyrwienią sie jabtusecka i wiśnie, przyjechali po Marysie umyśnie. ZWAK 1890/94, war. Nitsch Tek 139; . . . *pani swaszki . . . przyjechali do swaszcusie umyśnie.* ZWAK 1890/87.

24 – Czyście nas redzi, czyście nieredzi, czym do nas nie wydziecie. Choć do nas wydziecie, z sobo nas weźcie, wódko nas poczęstujcie. Redzi, redzi, z wielgo ochoto, nie mamy na to ładu, poszła Kasieńka po barwinecek do wiśniowego sadu. Bart PANLub 2/95, war. Bart PANLub 2/97.

25 A – Dziewczyna idzie do sadu wiśniowego – ojca rodzonego, do wiśni zielonej – matki rodzonej po błogostawieństwo.

Przed wyjazdem do ślubu śpiewają: Cego, Marysia, tak stois? Cemu o drózce nie dbas? Juz koniki pozakładane, już woziki pozawracane, cas do ślubu jechać! Niech koniki postoją, ja jem kaze obroku dać. Pójde do sadu, do wiśniowego, do ojceńka, do rodzonego, niech mnie pobłogostawi. Pójde do wiśni, do zielonej, do matki, do rodzonej, niech mnie pobłogostawi. Wisła 1901/11.

25 B – Przede wroty kamień złoty, lelija, pobłogostaw nas, Najświętsza Panno Maryja. Przede wroty stoi wiśnia ziel'ona, pobłogostaw nas, moja mamusiu rodzona. Przede wroty stoi jawór ziel'ony, pobłogostaw nas, ach, mój tatusiu rodzony. Szym Podl 1/583; war.: *Przede wroty kamień złoty, jawor zielony, wyprowadź nas z tego dworu, tatulu rodzony. Przede wroty kamień złoty, wiśnia czerwona, wyprowadź nas z tego dworu, matulu rodzona. Przede wroty pierścień złoty, lilija, prowadźże nas do kościoła, Maryja.* Głog Pieś 89, war. K 26 Maz 157.

26 – Czerwona wiśnia (z czereśnią) toczy się, pochyła się – dziewczyna sposobi się do ślubu.

a. Potoczyła sie czerwuno wiśnia po siani, wije, wije nasa Kaśka swój wianeczek ruciany. "Oj, wije, wije, uwic' ji sia nie chce, ach, mój ty Jasku, skoda my cia jesce. Bart PANLub 2/73.

b. Pochyliła sie wiśnia z czereśni w gościniec, jedzie Jasiunio do swej Marysi po wieniec. Bart PANLub 2/93, tamże warianty, nadto: Pochyliła się czerwuno wisiänka przy płocie, jedzie Jasiänko do swy Mániusi we złocie. Tocyła się num czerwuno wisiänka w gościniec, jedzie Jasiänko do swy Mániusi po wiäniec. LL 1959/5–6/49.

c. Pochyliła się wiśnia z czereśnią do dołu jagodami, jedzie Kasiunia, jedzie nadobna ze swymi druhenkami. Bart PANLub 2/113.

d. Pochyliła się wiśnia, cereśnia od wierzcha do korzenia, kłaniaj-ze się, młoda Maryna, od stoła do kumina. I staremu, i młodemu, i tatulowi rodzonemu. Plesz Międz 64, podob. Ol Podl 63.

e. Zatoczyła się czerwona wisienska w porzeczeki, tak się toczyła do naszej róży druhnicki. Oles Lub 8; war.: . . . do panny młodej druhnicki. Bart PANLub 2/82, war. Bart PANLub 2/81.

f. Tocyła sie czerwuna wisiänka po "oknie, wyjdźze, Marysiu, niech ci družyna nie moknie. Bart PANLub 2/99.

g. Tocyła się czerwona wisienska, tocyła jak Marysina do kościoła rodzina. K 16 Lub 222.

27 – Gdzieżec, wiszenko, rosła, coś nám taká rozkoszna. W lesie między jodełkami, tera między druzeńkami. MAAE 1903/245.

28 – Kukułeczka kuka na wiśni/śliwie/czereśni/gruszce/głogu/. . . – towarzyszy pannie młodej w ważnych momentach wesela.

a. Zakukata kukułeczka na wiśni, zacyna się to wesele, nie myśli. Zakukata kukułeczka na sliwie, zacyna się to wesele szczęśliwie. K 26 Maz 173; podob.: Zakukata kukowecka na sliwie, dopomóż mi, Panie Boże, szczęśliwie. Zakukata kukowecka na wiśni, dopomóż mi, Panie Boże, tej myśli. Bart PANLub 2/74, tamże warianty, nadto LSE 1984/57.

b. [Oczepiny.] Zakukata kukułeczka na wiśni, brzydkościę ją zaczepili, wtył [sic!] wisi. Jaw Dąbr 68; war.: Zakukata kukułeczka na wiśni, czegoście mój wianeczek roztrzęśli? Wit Baj 177, war.: Lud 1896/246, MAAE 1908/107, Kot Las 40; por.: Zakukata kukułeczka na sliwie, ocepze nam Marysienkę szczęśliwie. Zakukata kukułeczka na trześni, jużcić, Maryś, twój wianeczek roztrzęśli . . . K 49 Sa-Kr 502.

c. Zakukata kukułeczka w sadzie na wiśni, już-ci ten kochaneczek o inszej myśli. Zakukata kukułeczka w sadzie na głogu, jużci ta kochaneczka myśli (lub: leży) o potogu. Zakukata kukułeczka w sadzie na gruszce, jużci ta kochaneczka nosi w poduszce. K 11 Poz 64.

29 – Wyleciał ptaszek z gęstej/zielonej wiśni – dziewczyna się w nowym czepcu pyszni.

Wyleciał, wyleciał ptaszek z gęstej wiśni, już się nam dziewczyna w nowym czepcu pyszni. Gal Star 130, war.: Glog Pieś 120, Krzyż Kuj 1/125, Dyg Kat 28; . . . z zielonej wiśni . . . MAAE 1912/135, war.: Kul Kosz 196, K 2 San 69.

30 – Dziewczyna wiesz swój ruciany wianek na wiśni, a na główkę zakłada niciany czepeczek [= jest już mężatką].

Na półkę, ruciany wianeczku, na półkę, na główkę, niciany czepeczku, na główkę. Nie wiedziała, co robić miała, od myśli, powiesiła ruciany wianek na wiśni. Nie wiedziała, co robić miała, od żalu, zostawiła ruciany wianek na polu. Glog Pieś 118, war.: ZWAK 1885/239, Wisła 1902/304, Chod Śp 118, Łęga Świec 88, Bart Lub 107, Tac Opol 208, Rog Śląsk 183, K 2 San 39, 81.

31 – W sadenku/ogrodzie oberwane/rozsypane wiśnie/śliwki – dziewczyna nie ma już panieńskich myśli/rozrywek.

Posta do sadenku – oberwane wiśnie, juze jej odpadły panieńskie myśle. Plesz Międz 70; war.: Posta do ogroda: oberwane wiśnie – juz mie ominęny te . . . Was Jag 171; Posta do sadenku, rozsypana wiśnie, gdzie mi sie podziały me panieńskie myśli. Lud 1897/69, war. Bart PANLub 2/397; por.: Posta do ogroda: oberwane sliwki – juz mie ominęny panieńskie rozrywki. Was Jag 171.

32 – *Pod wiśniami, pod czereśniami barwineczek zielony, nie frasuj się, moja mateńko, bo'm już ożeniony. Pod wiśniami, pod czereśniami kalineczka wyrosła, nie frasuj się, moja mateńko, bo'm już za mąż poszła.* K 16 Lub 229, war.: Wisła 1902/303, Wisła 1904/164, LL 1959/5–6/58, Głog Pieś 137; *Popod sadeńkiem, popod wiśniowym jara ruteńka rosta, o, nie frasuj się, moja mateńko, bo ja już za mąż wyszła. Popod sadeńkiem, popod wiśniowym barwineczek zielony, nie frasuj się, mój tatuleńku: ja już ożeniony.* Wisła 1892/854, war. Bart PANLub 2/365.

PIEŚNI I PRZYŚPIEWKI CHRZCINOWE

33 – Tu i ówdzie oznajmijają zaraz po urodzeniu płęć dziecka, przestrzegając następujących zwyczajów: W okolicy nadrabskiej po narodzeniu dziewczynki zawieszają na drzewie warkocz uwity ze słomy, w razie urodzin chłopca cepy. Odbywa się to z wielką uroczystością. Po zasiłku kumowie, płotąc warkocz z długiej słomy, śpiewają ... W upleciony warkocz składają pieniądze na wstążki, przy czym kum wspina się z nim na drzewo przed domem rosnące i tam go wysoko zawiesza. Podczas tego aktu śpiewają kumowie: *Wisi jabłko, wisi, już opadnąć myśli – wieszam cię, warkoczku, w sadeczku na wiśni. Wieszam cię, warkoczku, w sadeczku na śliwie, żeby cię doczekała Marynia szczęśliwie. Czerwone jabłuszko na jabłoni wisi, urwijże go, Jasiu, a daj go Marysi.* Bieg Mat 172, war. Święt Nadr 129.

34 A – *Po wiśniowym, po sadeczku gonieś mnie, mój kumeczku, ale że mnie Pan Bóg bronił, żeś mnie, kumie, nie dogonił.* Bart PANLub 2/34, tamże warianty.

34 B – *Moja kumo, mój kumeczku, dobre wiśnie na tym sadeczku. Moja kumo, urwijże ino, mój kumeczku, przyjmijże ino.* Fed Żar 32; war.: ... przygnijże no. Wisła 1902/718, war. Głog Pieś 354.

35 – *Położnicko miła, gdzie ty dotąd była? U jeziorońka, u bystrej wody, białe nozki myła. ... I przysed do niej także Jasio jej, i przemawia te słoweńka: – Ja jest rady tem. Rad, Maniusiu, rad, ty moj winograd. Corek, synow nawodziła – jak wisienkow nasadziła, pełnusięńki sad.* Dwor WMaz 37; war.: *Cy ty, Jasiu, rad? To moj winograd. Ja ci syna porodziła, jak ci wisienkie posadziła, cy ty jego rad? To moj winograd.* Dwor WMaz 38.

PIEŚNI ZALOTNE I MIŁOSNE

36 – *Panna ma czekać na kawalera pod wiśniowym sadem, pod wiśnią zieloną, będzie jego żoną.*

Jade ja se, jade na koniku gniadem, czekaj mnie, dziewczyno, pod wiśniowem sadem. Pod wiśniowem sadem, pod wiśniu zielónu, czekaj mnie, dziewczyno, bedziesz moju żónu. Bart PANLub 4/249, tamże warianty, nadto: Lud 1902/230, Wisła 1902/66, Głog Pieś 357, Szym Podl 2/580, Chm Lub 42.

37 – *W polu/na błoniu dwie topole/jabłonie, a trzecia wiśnia – chłopiec chce, by dziewczyna wyszła.*

A tam w polu dwie topole, a ta trzecia wiśnia, zagrał Jasio na skrzypczkach, by Marysia wyszła. Szym Podl 2/362, war.: Ol Podl 20, Nieb Przes 59; *Tam na błoniu dwie jabłonie, a ta trzecia wiśnia. Grał tam Jasio na harmonii, aby dziewczyna wyszła.* Kot Rzesz 336 [jako kolęda].

38 – **a.** *Na polu wiśnia, a pod nią woda, stoi tamój dziewczyneczka kieby jagoda. Dziewcyno moja, matka cię woła: cyli pójdzies za Jasięńka, cy twoja wola? Za Jasięńka iść, wiáneć utracić, wole ja se jaki rocek w wiánku pochodzić.* K 26 Maz 213; por.: *Na polu sośnia, pod sośnią woda, czekała tam Kasiuleńka, śliczna uroda.* K 42 Maz 27; *Na polu wierzba, pod wierzbą woda, brodzi po niej Kasiuleńka kieby jagoda.* K 26 Maz 212.

b. *Na polu wiśnia, pod nią topola, ożeń-ze się, mój Jasięńku, bo ci niewola.* K 26 Maz 213, war. ZWAK 1880/254; por.: *Stoji grusza w polu, a przy niej topola, żyńwa sie, Jasięńku, chociaż nam niewola.* Bart PANLub 4/247; *Pod borem lipka, pod nią topola, ożeńże się, mój Jasińku, kiej ci niewola.* K 3 Kuj 300; *Na polu sośnia, pod nią topola, ożeń-ze się, Jasięcku, bo ci niewola.* K 28 Maz 190; *Na polu wierzba, pod nią topola, ożeńże sie, mój Jasięńku, kiej ci niewola.* Święt Nadr 265; *Stoi olsyna, pod nią topola, zeńwa sie, grzecna damo, choć nam nie niewola.* K 41 Maz 448; *Sucha leszczyńeczka, zielona topola, żeńmy sie, dziewczyno, choć nam niewola.* Szym Podl 1/586 [jako pieśń weselna].

39 – Na zielonej/ym wiśni/lipce/jaworze trzej ptaszki – kawalerowie namawiają się do jednej dziewczyny.

Tam na polu studzienka, przy studziencie wisienka. A na tej wiśni, na tej zielonej trzej ptaszki śpiewali. Nie byli to ptaszki, jeno kawalerowie. Namawiali się do jednej dziewczyny – która się im dostanie. Kot Rzesz 324 [jako kołęda]; por.: Z tamtej strony jeziora stoi lipka zielona, a na tej lipce, na tej zielonej trzej ptaszki śpiewają . . . Bart PANLub 4/243, tamże: U mej mamy rodzony stoi jawór zielony, a na tym jaworze, a na tym zielonom trzech ptaszki śpiewają . . .

40 – Tam u jeziora, u bystrej wody zbierała Mania drobne jagody. Drobne jagody, czerwone wiśnie, przyjechał Jasio tak naumyślnie. Wziął jo za rączkę, wziął jo za "obie, tam pod lipę usiedli sobie. Pod to lipę, pod to zielono on do niej mówi: będziesz mo żono! Szym Podl 2/329; war.: Carne jagody, cerwone wiśnie, przyjechał Janek, to naumyślnie . . . Szym Podl 2/498.

41 – Zimna rosa / drobny deszczyk pada na sadek wiśniowy . . .

a. Zachodzi słonecko za las kalinowy, zimna rosa pada na sadek wiśniowy. Nie padaj, nie padaj, moja zimna roso, aze ja zabiegne do dziewczyny boso. K 6 Krak 123, war.: Glog Pieś 318, Bart PANLub 5/15 [jako pieśń stanowa], Konop Krak 4, K 57 RuśC 938.

b. Zachodzi słonecko za las kalinowy, drobny deszczyk pada na sadek wiśniowy. Na sadek wiśniowy i na rozmaryjon, powiedz mi, kochanko, kiedy będziesz moją? Pieś Śl 1/111, war.: Szym Podl 2/325, Bart PANLub 4/196; podob.: Na sadek wiśniowy rosiczka padała, powiedz mi, kochanko, jeśli byś mie chciała? Pieś Śl 1/501.

c. Zachodzi słoneczko za las kalinowy, drobny deszczyk pado na sadek wiśniowy. Drobny deszczyk pado na bioto lelujo, powiedz mi, kochanko, o co cie tak biją? Biją mie mamulka, biją mie tatulek, izech utraciła mój zielony wionek. Pieś Śl 1/507, war.: Tac Opol 161, K 73 Krak 1/303; . . . A dyszczyczek bardzo kropi na sadek wiśniowy. Na sadek wiśniowy i na rozmaryjon . . . Pieś Śl 1/507.

d. Deszczyku, padaj, rosiczko, siadaj na sadek wiśniowy, wstańże, dziewczeczko, ma kochaneczko, bo już jest dzień nowy. A ona wstała, bardzo płakała: Boże mój jedyny, gdzież mi sie podział wianek mój zielony? Pieś Śl 2/665, war.: MAAE 1912/102, LL 1958/2-3/58, Dyg Kat 238.

42 – Zapalały sie wiśnie, czereśnie od słońca u moji luby, u moji miły okienka. Jedno otwiera, drugie zatwiera, widze cie przez to "okienko, moje serdeńko, kocham cie. Bart PANLub 4/225, zob. pieśni dożynkowe nr 15.

43 – Wisienka pochyla/spuszcza/rozwiija się z sadu/rzeczki do jeziora – dziewczyna jest smutna, bo nie może być z ukochanym.

Pochylona wisienka z sadu do jeziora, czemużes ty, moja miła, smutna, nie wesota? Jakże ja mam być wesota, kiedy mi jest smutno. W kimże ja sie zakochała, dostać mi jest trudno. Kot Zn 379 [jako kołęda]; war.: Pochyliła sie wisięka z sadu do jeziora, a cemuś ty, moja Maniu, smutno, nie wesota. Chm Lub 69; Spuściła się wisienczka z sadu do jeziora, czemużes ty, najmilsza, smutna, nie wesota? . . . LL 1962/4-6/126; Rozwinęła się wisienka z sadu do jeziora, powiedzże mi, moja Maniu, czemuś nie wesota? . . . Ad Zam 63, war. Bart PANLub 4/295.

44 – Wiśnie/trześnie w sadzie/ogrodzie nie rosą / nie zapalają się – dziewczyna i chłopiec nie kochają się.

a. W sadzie wiśnia, w sadzie wiśnia, lecz "ona nie rośnie, kochelim sia, lubiylim sia, a tera mnie nie chce. Kirs Pieś 77; war.: W sadzie wiśnie, a za sadem trześnie, kochali sie, lubieli sie, a teraz mnie nie chce. Bart PANLub 4/501.

b. W ogródeczku wiśnie nie zapaliły się. Nie chodźże tu, Jasiu, nie podobasz mi się. ZWAK 1886/294, podob.: ZWAK 1888/155, Pieś Śl 1/296, Pieś Śl 2/382.

45 A – Czerwone liście na wiśni, powiedz mi, dziotcho, co myślisz? Pieś Śl 2/443; war.: Stojała woda przy wiśni, powiedz mi, Jasiu, twe myśli. MAAE 1912/78; Czerwony kolor na wiśni, powiedz, Marysiu . . . Szym Podl 2/395; Czerwona kropla na wiśni, powiedz mi, dziewczę . . . MAAE 1912/156; Szerokie liście na wiśni, powiedz mi, miła . . . Pieś Śl 2/445; Czerwona wisznia na wiszni, powjedz mi, dz-iwczã . . . Biel Kasz 2/358.

45 B – *Coby dać, toby dać za koszyczek wiśni, żeby ja wiedziała, co mój chłopiec myśli. Wisła 1900/278, war.: Wisła 1901/203, Lud 1909/240; . . . żebym jo mógł wiedzieć, co ma panna myśli. Płat Krak 364, war.: Wisła 1901/740, Stoin Żyw 220, podob. Lud 1896/348; Zebym choć wiedziała, ze on o mnie myśli, tobym mu zaniesta kobiołtecke wiśni. Płat Krak 272, war. Płat Krak 715.*

46 – *Jakżem była dobrej myśli, to mi Jasio narwał wiśni, a ni miałam jich dzie włożyć, musiałam sie z nim położyć. Bart PANLub 4/547.*

47 – *Chłopiec prosi dziewczynę przy wiśni/jabłoni/śliwie/gruszy/porzycy/agrysie/. . . , by mu dała wisienke/jabłuszko/śliweczke/gruszczeke/porzycy/agrysu/. . . urwać.*

Prosiłem jo w komorze, jak może chleba "ukrajać. A ona my nie dała, bo sie mamy bojała, w komorze, jak może, chleba ukrajać. Prosiłem jo przy przy jabłoni, jak broni, jabłuszko urwać. A ona . . . Prosiłem ją przy kruży, jak duży krużyczke "urwać. A "ona . . . Prosiłem ją przy wiśni, jak myśli, wisienke "urwać. A "ona . . . Krzyż WiM 5/141; war.: Mówił do ni przy jabłoni, by mu dała, co uróni, przy jabłoni, co uróni, jabłuszko urwać. A óna mu nie dała, bo sie mamy bojała, przy jabłoni, co uróni, jabłuszko urwać. . . przy śliwie, by mu dała szczęśliwie, przy śliwie, szczęśliwie śliweczke urwać . . . przy gruszy, by mu dała, co sie ruszy, przy gruszy, co sie ruszy gruszczeke urwać. . . przy porzycy [= porzeczce], by mu dała, co užycy, przy porzycy, co užycy, porzycyke urwać. . . przy agrysie, by mu dała, co sie wi się, przy agrysie, co sie wi sie, agrysu urwać. . . Bart PANLub 4/155, tamże wykaz wariantów.

48 – *Ja ze swoją kądziółtecką między wiśnie, a jest ci ta ten Jasiniek, to mnie ściśnie. K 46 Ka-S 133, war.: Ja ze swoją kądziółką między wiśnie, jaki taki chłopaczysko, to mnie ściśnie. Ja ze swoją kądziółką między śliwy, a za moją kądziółką – stary, siwy. K 4 Kuj 41, war.: Krzyż Kuj 1/199, Bart PANLub 5/81.*

49 – [U dziewczyny był Morawiak z bratem i jej kochaneczek.] *Powiadój! Powiadój! Dziewcyno ty moja! Co tu ciebie jedli, mnie nie było w doma? Morawiok jod śliwke, brat jego grusecke, mój kochaneczek ładno wisienecke. Lud 1903/398.*

50 – *Tam się ptaszek/srocza/pszczołka ciśnie, gdzie są słodkie wiśnie.*

Tam się ptaszek ciśnie, gdzie są słodkie wiśnie, i ja też tam dąże, gdzie mnie miłość wiąże. K 17 Lub 60; war.: ZWAK 1878/110, K 41 Maz 167, 433, Szym Podl 2/580, K 75 Lub 18, K 77 Rad 1/378; . . . srocza . . . Glog Pieś 316; . . . pszczołka . . . LL 1962/4-6/123, war.: Wisła 1892/569, K 41 Maz 433; por. przysłowia nr 6.

51 – *Siedzi jastrząb na wiśni i o kokoszce myśli.*

Siedzi jastrząb na wiśni i o kokoszce myśli. A kokoska na płocie, o biedny mój kłopocie. K 26 Maz 260; war.: Jastrząb siedzi na wiśni i "o kokoszce myśli. Bart PANLub 4/306, inne warianty w: Bart PANLub 4/309-310, nadto: Stef WarmPś 1/227, Stef WarmPś 3/67.

52 – *Chciało się Zosi jagódek, kupić ich za co nie miała, Jaś miał ich pełen ogródek, al'e go prosić nie chciała. Wnet sobie sposób znalazła, rankiem się z domu wykradła, cicho przez płotek przelazła, wiśnie Jasiowi wyrwała. Poznał sie Jasio na szkodzie, mówi: to wróble zrobiły, postawię stracha w ogrodzie, nie będą więcej niszczyły. Szym Podl 2/625, tamże warianty, nadto: Pawl Mer 103, Lom Śląsk 250, K 84 Woł 253 [z wiersza Jakuba Jasińskiego, *Chciało się Zosi jagódek*].*

53 – *U swojego tatuleńka, we dworze hodowała gołąbeczka dziewczyna w komorze. Hodowała i kochała, gdy drzwi uchyliła, gołąb uciekł, że nie obaczyła. I upadł jej na wysokim lesie, a dziewczyna groch w fartuszku gołąbkowi niesie. . . wśród pola na dąbku, a dziewczyna nawołuje: Dyż! dyż! mój gołąbku. I upadł jej w ogródku na wiśni, a dziewczyna nawołuje: Dyż! dyż! mój najmilszy. . . Glog Pieś 226, war. zebrane w Bart PANLub 4/305.*

54 A – *Chłopiec zaprasza dziewczynę / dziewczyna chłopca na/pod wiśnie [= do kochania].*

a. *Między ogrody, tam bystre wody, zbiera dziewczyna carne jagody. Przyjechał do ni kawaler młody: moja panienko, daj te jagody. Z konika siusnął, za rękę ścisnął: moja panienko, prosę na wiśnie. K 27 Maz 295, war.: ZWAK 1882/116, Glog Pieś 235, K 39 Pom 164, K 10 Poz 242, K 26 Maz 257, K 27 Maz*

294, K 41 Maz 81, K 42 Maz 43, K 22 Łęcz 109; ... *prosię, grzeczna damo, ze mną pod wiśnię. K 22 Łęcz 74; Sły zimne wody między ogrody, posta dziewczyna na te jagody. Onego się ta nie spodziewała, fartuska sobie zakasowała. Przysed ci do niej Jasieniek młody, ona go prosi na te jagody. On ci se gwiznie, rączkę ji ściśnie, ona go prosi z sobą na wiśnię. K 18 Kiel 148.*

b. *Stała dziewczyna nad bystrą wodą i tak się cieszy swoją urodą. Przyjechał do niej kawaler młody, zapraszał ci ją na swe jagody. Przyjechał blisko, rączkę jej ściśnął, zapraszał ci ją na swoją wiśnię. Kot Rzesz 375 [jako kołęda], war.: Kot Rzesz 376 [jako kołęda], K 12 Poz 159.*

c. *Witam cie, witam, lelijowy kwiecie, cy zyje, cy zyje moj Janek na świecie? Oj, zyje, zyje, wojskiem komenduje, proś Boga, dziecko, do cie przywędruje. I przywędrowawsy, za rączkę ściśnie, ji prosił jej, prosił do sadu na wiśnię. Wiśnie oberwały, a gałązki stojo, proś Boga, dziecko, to ty będziesz mojo. Szym Podl 2/244, war.: Szym Podl 2/316.*

d. *Wole jo Jasia w jedny kosuli, on mnie pokocha, on mnie przytuli. On mnie pokocho, wąsikiem świśnie, on mnie zawoło do sie na wiśnię. Ad Siedl 45, war.: Szym Podl 2/331, Bart PANLub 4/359, Chm Lub 72, Kaz Nuty 1989/27.*

54 B – Hanusiu, Hanusiu, mijma (miéjmy) jedne myśli, pójdziemy do sadu i narwemy wiśni. Narwemy wiśni, narwemy gruszek, ty (tój) naszymi Hanusi pouen (pełen) fartuszek. A w tym fartuszkę znalazło się dziecię: a ciebie, Hanula, nie opuszczę cię. K 12 Poz 160, war.: Wisła 1903/661, Krzyż Kuj 1/200, K 12 Poz 127, Sob Wielk 220, Lom Śląsk 273, Pieś Śl 1/264, Rog Śląsk 131, Pawl Mer 43, Dyg Kat 254, podob. Biel Kasz 2/326, por.: *Urwie ci jabtek, urwie ci grusek, bądzies nosiła pełny fartusek. Bart PANLub 4/359; Narwali śliwek, narwali gruszek, aż panne Zosie zabolat brzuszek. Biel Kasz 2/326.*

55 – Dziewczyna spada z wiśni i rozdziera sobie fartuszek/sukieneczkę/spódniczynek / rozsypuje sobie jagódeczki [= traci dziewictwo].

Spadła z wiśni, widzieliśmy, rozdarła fartuszeczek, zszywaliśmy. Jeden trzymał, drugi zszywał. I przyleciał kominiarczyk (lub krawiec, kowal), porozrywał. MAAE 1912/149, war.: ZWAK 1878/58, K 39 Pom 147, 148, K 4 Kuj 45, Krzyż Kuj 1/203, 204, K 11 Poz 200, Sob Wielk 181, 182, 183, 184, K 40 MazP 512, Szym Podl 2/591; ... sukieneczkę ... K 4 Kuj 2/46, war.: K 41 Maz 197, K 46 Ka-S 116; ... spódniczyne ... Szym Podl 2/493; ... rozsuła se jagodecki, zbieraliśmy. K 25 Maz 93.

56 – Dziewczyna zjada (czerwone) wiśnie i traci wianek / blednie.

a. *Matulecku moja, jadłabym ja wiśnię. Poślijcie mi do Janecka, niechże mi je przysyśle. Jan sie dowiedziawsy, po nią przyleciawszy: prosę, prosę, grzeczna (damo), do sadu na (w)wiśnię. Do sadecku wlaźła, trzy jisienki zjadła: trzymajze mie, mój namilsy, cobym nie (upadła) (v. zamgląta). Oj, cóż to za jisnie, co za owoc taki, która panna usmakuje, wianusek utraci. K 40 MazP 203, podob. LL 1964/1–2/61.*

b. *A, matusiu, a, tatusiu, ja córecka wasa, pozwólcie mi iść do Jasia, jezeli wolo wasa. Bo ten Jaś bardzo ładny, za rączkę mnie ściśnie, a pódema do ogrodu na czerwone wiśnię. Jak tych wiśni natargały w tem zielonym sodku, a ona sie nie spodziała o takiem przypodku. Przysła do pokoju, stanęła w zwierciadle, pani matka sie je pyta, co jej licko bladnie. K 44 Gór 365, war.: Glog Pieś 181, Szym Podl 2/503, Pieś Śl 2/767.*

c. *Rwała panna wiśnię w zielonym ogródku, nie spodziewała się takiego przypadku, bo przyszedł młodzieniec i poskoczył za nią, i ani się nie spodziała, uczynił ją panią. Do pokoju wpadła, jak chusteczka zbladła. Matka jej się pyta: Coś ty, córko, zjadła? O niezbędne wiśnię, coch ja je dziś jadła! Miałach ja się rozczzerwienić, a ja bardziej zbladła. Pieś Śl 2/769, war.: Krzyż WiM 3/170, K 12 Poz 149, Szym Podl 2/510, Rog Śląsk 152, K 43 Śl 45, podob.: LL 1964/1–2/73, Ad Niedrz 97, Płat Krak 461.*

d. *Córuś moja, cożeś jadła, żeś na buzi tak pobladła? Wiśnie jadłam, matulu, hej, wiśnię jadłam, matulu. Ji my także wiśnię jedli, lecz na buzi nie pobledli. Kwaśne były, matulu, hej, kwaśne były, matulu. Bart PANLub 5/91, war.: Biel Kasz 3/11, Kam Pom 138, Krzyż Kuj 1/254, Szym Podl 2/507, Dyg Kat 142.*

57 – Chłopiec zawodzi dziewczynę do sadenka, choć nie ma tam wiśni/gruszek ani żadnych jagód.

Uwiodłeś mnie, uwiodł, z gorzałeczki na miód, i ja cię uwiedę, bo twoją nie będę. Po co zes mię, Jasiu, do sadenku zawiódł, nie ma tam wiśni ani żadnych jagód. K 75 Lub 29, war.: K 16 Lub 281, K 17 Lub 38, K 18 Kiel 143, K 19 Kiel 116; por.: Pocóżeś mię, Jasiu, do sadenku zawiódł(ł), kiej tam nie ma gruszek ani żadnych jagód? Cisz Sławk 101.

58 – Uboga dziewczyna jest droga/chędogo/ładna jak w sadenku wiśnia.

[O dziewczętach.] Bogata smarkata, ji do tego pyszna, uboga to droga jak w sadenku wiśnia. Bart PANLub 5/52 [jako pieśń stanowa], war.: ZWAK 1878/70, K 25 Maz 227; A bogata świdrowata, i do tygo pisno, a "uboga tako drogo . . . Krzyż WiM 3/153; Bogata garbata, i do tego i pyszna, ja uboga chędogo . . . K 1 Pieś 376, war.: ZWAK 1891/81, K 77 Rad 1/248, Was Jag 174; Bogata rogata, i do tego pyszna, uboga sierota . . . Szym Podl 2/510; Bogata – piegata, a do tego pysna, a ja sobie ładna . . . Wisła 1895/460.

59 – Żona chce, żeby mąż pochował ją po śmierci w sadzie pod wiśniami.

[Mąż mówi, że zabije żonę i weźmie sobie inną, słodsza. Żona prosi go:] Oj, sprawże mi koszulę z wzorami i pochowaj w sadzie pod wiśniami. Usypże mi wysoką mogiłę, posadz na niej czerwoną kalinę. Ol Podl 112 [jako pieśń rodzinna], podob. K 34 Cheł 35.

PIEŚNI ŻOŁNIERSKIE

60 – [Chłopak idzie na wojnę.] Wiśnie, wiśnie czerwone: któż te wiśnie będzie rwał, jak ja Turka będę gnał? Wisła 1904/196; war.: . . . jak ja bede marsia grał? Wisła 1904/337.

61 – Nie płacz, Kasiu, nie płacz Jasia zabitego, wybieraj-że sobie z tysiąca jednego. . . . Choć będę wybierać jak na śliwce śliwek, już nie będę słyszeć mego Jasia śpiewek. Choć będę wybierać co na kryszyce kryszyk [= gruszek], już nie będę brała mego Jasia chustek. Choć będę wybierać jak na wiśni wiśni, już nie będę wiedzieć mego Jasia myśli. K 12 Poz 259; war.: Nie płacz, pannu, nie płacz Jasienka swojego, jedzie nas tu tysiąc, wybieraj jednego. . . . Choćby was tu było jako w sadzie wiśni, nie było, nie będzie jak mój Jaś najmilszy. Głog Pieś 234, war.: ZWAK 1880/240, K 27 Maz 337, Was Jag 209, Maj Śląsk 182.

PIEŚNI TANECZNE

62 – Kiedy jo buł malusienki, sodzali me na wisienki, a teraz me nie chco sodzać, bo bych wiedziół, jek jych zjodać. Kiedy jo buł bały chłopsiec, sodzali me z dziywko za psiec, a teraz me nie chco sodzać, bo bych wiedziół, jek z nio godać. Krzyż WiM 4/133.

BALLADY

63 – We wsi Malinówce stał domek ubogi, żyli tam biedni ludzie, co mieli dwie morgi. Jedną córke mieli, lat szesnaście miała, była piękna, urocza, Janina sie zwała. Pewnego wieczoru Janka się wybrała do sadu wiśniowego, tam zabawa była. A na tej zabawie Janka tańcowała, z bogatym bardzo Jankiem romans zawiązała. [Nie mogą być razem i z rozpaczcy topią się.] Bart PANLub 4/92.

64 A – [Dziewczyna rodzi nieślubne dziecko. Idzie do jego ojca.] Doredźże mi, doredź, mój Krysztofku, doredź, kieni bym ja miała to dzieciątko zanieść. Zanieśże go, [połóż] na [polu] pod miedzą i tam ci się ludzie o niem nie dowiedzą. Oj, jużem ci ja go i tamój nosiła, kukaweczka kuka: nie trać [k. . . wo], syna! . . . Zanieśże go, [połóż] w [sadeczku] pod wiśnią i tam ci się ludzie o niem nie domyślą. Oj, jużem ci ja go i tamój nosiła, kukaweczka [kuko]: nie trać (syna, suko)! K 40 MazP 305; war.: [Pyta brata:] Połóż go, moja siostru, pod wiśniu, to sie tam "o niem ludziska nie dowiedzo. Ach, mój bracisku, bedu wisienki rwali, to sie tam bedu na dzieciątejko rzucali. Bart PANLub 4/84, war.: Stef WarmPś 3/71, K 17 Lub 10, podob. ZWAK 1891/96.

64 B – [Dzieciobójczyni mówi, gdzie pochowała swoje nieślubne dzieci:] Jedno lezy pod ławą, przykryłam je murawą. Drugie lezy pod progiem, przykryłam je bartogiem. Trzecie lezy

pod gruszką, przykryłam je pieluszką. Cwarte lezy pod sliwą, przykryłam je pokrzywą. Piąte lezy pod wiśnią, ludzie o nim nie myślą. Sóste lezy pod miedzą, ludzie o nim nie wiedzą. Siódme lezy w ugorze, kochanek je wyorze. K 46 Ka-S 331, war.: ZWAK 1878/81, Biel Kasz 2/34, Krzyż Kuj 1/174, Kam Pom 272, K 12 Poz 308, K 40 MazP 382, Święt Nadr 173, Kot Zn 161.

65 – *Kuje zezula, kuje siwieńka, w wiśniowym sadzie kuje, płacze dziewczyna, płacze młodzieńka, bo u ludzi choruje. Bodaj, zezula, bodaj, ty siwa, już więcej nie kowała, wykowałaś mi ojca, matkę i jam sierotą została.* Glog Pieś 143, podob. K 28 Maz 166.

66 – *Na podolu biały kamień, podolanka siedzi na nim. Przyszedł do niej podoleniec: podolanko, daj mi wieniec. Ja bym tobie wieniec dała, bym się brata nie bojała. Otruj brata rodzonego, będziesz miała mnie samego. A czémże ja go otruć mam, kiej takiego ziela nie znam? Pójdź do sadu wiśniowego, szukaj węża zielonego. Ugotuj go w samym miedzie, daj go bratu, jak przyjedzie.* [Brat pije i umiera.] K 1 Pieś 118; [W innych wariantach chłopak każe przynieść z sadu wiśniowego:] *węża czerwonego* K 12 Poz 211; *wanża białuchnego* Krzyż WiM 2/31; *węża jadalnego* K 6 Krak 176; *jadu wężowego* Biel Kasz 2/48; *węża nieżywego* Szym Podl 2/61; *gada zjadliwego* K 1 Pieś 116; *gada zdradliwego* Krzyż WiM 2/27; *gada zielonego* K 83 Przem 1/348; *zwierza zielonego* Cisz Sławk 109; *chrobąka zielonego* Pieś Śl 1/110; *ziela wężowego* Pieś Śl 2/8; *ziela krzyżowego* Krzyż WiM 2/30; *ziółka czerwonego* K 1 Pieś 120; *kwiatu zielonego* K 1 Pieś 128; nadt warianty zebrane w Bart PANLub 4/41.

LEGENDY

67 – [Młynarzówna przez złośliwość kuka na nieznanego, którym okazuje się Jezus.] *Pan Jezus, znicierpliwiony, uderzył trzy razy laską w mostek i zawołał: – Kukaj, kukaj aż do śmierci! Śliczna młynarzówna od razu przemieniła się w kukułkę i z furkotem poleciała do ojcowego sadku wiśniowego, gdzie smutnie zakukała, a potem poszła na pokutę do Czarnego Ługu.* Dek Sier 174.

68 – [Św. Piotrowi nie chce się schylić po podkowę leżącą na ziemi. Podnosi ją Pan Jezus.] ... *Sprzedaj podkowę i za uzyskane pieniądze kupił wiśni. Kiedy szli dalej, św. Piotr narzekał, że jest bardzo spragniony, bo było gorąco. Wtedy to Pan Jezus, idąc przed św. Piotrem, upuszczał od czasu do czasu wiśnie, a św. Piotr je chciwie zbierał. W końcu rzekł Pan Jezus do Piotra: „Widzisz, żebyś mnie był usłuchał i raz się pochylił po podkowę, nie potrzebowałbyś się tyle razy schylać po wiśnie”. Łęga Świec 205, podob. Święt Nadr 333; por. [Św. Piotr nie chce podnieść grosza z ziemi; Pan Jezus kupuje 30 śliwek, z pestek których powstają później grzyby.] MAAE 1898/151, por. Krz PBL nr 752D.*

BAŚNIE I BAJKI

69 – [Dorsz, któremu rybak daruje życie, obiecuje spełniać jego życzenia. Daje mu chatę, ale chciwa żona rybaka ma dalsze żądania. Rybak idzie więc do dorsza.] *Dorszyku, dorszyku mój kochany, moja białka nie chce mieszkać w checzy, ona chce mieć pałac, a przy nim piękny ogród z pomarańczami, cytrynami, jabtuszkami, wiśniami i z wszystkim, co tylko dobrze smakuje.* [Tak się dzieje. Później żona ma coraz bardziej wymyślne żądania.] Nec Kasz 72, por. Krz PBL nr 555.

70 – Z pestek wiśni mężczyzna robi naboje do strzelby i zabija jelenia.

Poszedł [bogaty gość] do lasu ... Znalazł taką jakąś staro strzelbę, no ji jo przeladował jo tam, ale nie ma naboju. No zobaczył rośnie wiśnia. Narwał tych wiśni, te pestki wziął nabił w te strzelbę i zastrzelił jelenia. TN Łubki 1965.

71 – [Dwaj rozumni bracia zabijają brata-durnia.] *Wzięli, zabili, nóż w serce wsadzili, w ziemię zakopali (ciato), piaskiem przysypali, zamiast krzyżyka nad głową zasadzili wiśnie i poszli do domu. Aż tu tą samą drogą jedzie pan; zobaczył wiśnię i myśli sobie: wyrąbuję ja tę wiśnię i zrobię z niej dudkę [= fujarkę]. Wyrąbał wisienkę, zrobił z niej dudkę, jedzie sobie i gra, a tu dudka śpiewa: Nie graj, panoczku, nie graj, serduszka mego nie targaj, mnie bracia*

zabili, nóż w serduszko wbili, czerepkim [= garnuszkim] oczy nakryli, piaseczkiem zasypali, wisienkę zamiast krzyża zasadzili. [Dzięki fujarce bracia zostają ukarani.] K 42 Maz 541, por. Krz PBL nr 734.

PISANA POEZJA CHŁOPSKA

72 – Jeszcze w sosnowej kołysce / zawarłem z ziemią-matką ślub, / orszakiem mym były wiśnie, / a dłonie łączył sam bóg. Poc Poez 165.

73 – A wiśnia z chłopskiego sadu / w maju bielą kwitnąca / oddała mnie w opiekę / naszego nieba i słońca. . . / Więc nigdy już nie pójdę / do obcych ziem przesłicznych / ze swej najdroższej ziemi, / ziemi skowronka i wiśni. . . Poc Poez 181.

74 – nie pamiętnikom / i nie moim wierszom szarym jak rodzinna ziemia / ale smagłej wiśni / rosnącej za oknem przy chacie / powierzyłem / swoje najtajniejsze / marzenia i sny / w poezję bogate! . . . bo ona / która codziennie – przez szybę – patrzyła / jak los mój wypełniał się cierpieniem / jak życie składało moje serce na ofiarnym ołtarzu / jak strachem syna / gdy będę konał / troskliwiej / niżby to moi najbliżsi – ojciec i matka uczynili / nad / czołem moim bladym się pochyli / i wleje mi w serce / na drogę wieczności / jasnego niebios błękitu / i srebrnej muzyki / polnych koników / wprost z serca / wiosny! . . . Poc Poez 235.

75 – wiem: niedługo odejść muszę od was złote pszenice / i od was wiśniowe sady zielone Poc Poez 480.

76 – ja w to łono ciemnooliwkowe [roli] / w dotki pulchne jak weselne misy / wszedłem korzeniami jabłoni grusz wiśni [T. Machnowski] Wer Ojcz 108.

77 – modlitwą moją nie gardź Chryste / modlitwą prostą jak wiersz / w dzban ją pozbieraj jak kraśne wiśnie / i z rosą wysyp na wieś Poc Poez 361.

78 – W zwierciadłach majowych dni / wiśniowe sady / w białych sukienkach / wstuchane w symfonię / pszczelej orkiestry / na dziękczynienie. . . Kocz Pól 63.

79 – do tych krzywych wisien przy płotach / co maj witają w białych welonach / ilekroć smutek serce mi omota / wiedzie mnie ziemia rodzona Poc Poez 210.

80 – także gdy wejde w sady / pełne jabłoni i wiśni / to nie odróżniam chat białych / od srebrnej ptaków modlitwy Poc Poez 177.

81 – a gdy odchodził [sierpień] / po rozległych pełnych gęsi ścierniskach / po zakurzonych drogach / w południe ciche / płynęła za nim sadami / purpurowa ogromna / powódź wisien Poc Poez 149.

82 – „Lato” Dojrzało smakiem / soczystej wiśni / i odurza wonią / rozkwitłej macierzanki. / Niebo – styka się z ziemią, / z siedmiobarwną / tęczą / i czepie wodę / ze strumyka pod lasem. [W. Kuchta] Szcz Ant 454.

83 – Jest w Sułowcu sadów siła, / aż się wieś zazieleniła; / są tu grusze i jabłonie, / i jagoda wiśnia płonie. [M. Sowa] Ad Złote 244.

84 – rankiem słońce zagląda w okna / welon mgły białej snuje się w krąg / wiśnie jak zorza czerwienieją / a wśród nich stoi mój mały dom [A. Magdziak] Wer Ojcz 140.

85 – Trudno nie kochać: w oczach pełno wiśni, / pełno w tych wiśniach i śmiechu i westchnień, / i zwierzeń, szeptów szepowanych pośpiesznie. [J. Król] Ad Złote 153.

86 – hej szumi szumi wisienka biała / wtórzy jej wtórzy młoda kalina / cóżem ja winien że mnie nie chciała / umiłowana serdecznie dziewczyna Poc Poez 418.

87 – przy blasku złotej zorzy / jabtuszka rwała w sadzie / . . . / kukła zezula na wiśni / chwaliła jabłka rumiane / w zapusty swatowie przyszli / z jabłkami wziął mnie kochanek Poc Poez 403.

88 – o jakże piękne są drzewa / zathumiające wieś i las / gdy lato końca dobiega / i idzie jesień z mgieł i gwiazd / . . . / wiśnie jak dziewczki wysokie / myją sagany chat burych / potem – umyte – na płocie / wieszają dnami do góry Poc Poez 201.

89 – *szczygiel skrzydłami sad rozzłocił / że lśnił się niby wielka zorza / gdy świeża zieleni drzew wysokich / zrodziła śliw i wisien boga* Poc Poez 208.

BIBLIOGRAFIA: Brodzia k Marzena, *Nazewnictwo i semantyka wybranych drzew owocowych w tekstach ludowych*. Praca magisterska napisana w Zakładzie TiGWJP UMCS, Lublin 1995; Bystr oń Jan Stanisław, *Wymuszanie urodzaju na drzewach owocowych*, „Lud. Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego” 1912, s. 92–111; De Vries Dic 94; Herd Lek 177; Kop SMit 1293; Kop SSym 184; Prorok Katarzyna, *Językowo-kulturowy obraz wiśni w polskiej tradycji ludowej*, [w:] *Przestrzenie kognitywnych poszukiwań*, red. Alina Kwiatkowska, Łódź 2011, s. 255–266; Slav Tol 1/382-383; Szczepanowicz Barbara, *Zwierzęta i rośliny w życiu świętych oraz jako ich atrybuty*, Kraków 2007; Wört Hoff 4/1426–1433.

→ CZEREŚNIA, DRZEWO OWOCOWE, GOŹDZIK, GRUSZA, GRUSZKA, JABŁKO, JABŁOŃ, KAPUSTA, MACIEJKA, OGÓREK, OWIES, POWRÓSŁO, PRZEPIÓRKA, SŁOMA, SOSNA, ŚLIWA, ŚLIWKA, TABAKA, TYTOŃ, WIŚNIOWY SAD, WODA.

Katarzyna Prorok

WIŚNIOWY SAD

Wiśniowy sad to poetyzm charakterystyczny dla pieśni ludowych (podobnie jak *kalinowy las*, *wrony konik*, *cisowy stół* czy *lipowy most*). Dlatego w sadzie wiśniowym mogą rosnąć nie tylko → wiśnie, ale i inne drzewa owocowe, por. *Doszli do sadu, do wiśniowego, narwali gruszek do smaku swego. Narwali śliwek, narwali gruszek, aż panne Zosie zabolat brzuszek* Biel Kasz 2/326, zob. też 21.

Wiśniowy sad to pieśniowa przestrzeń miłości – tu spotykają się zakochani i tu dochodzi do zbliżeń miłosnych, np. panna ma czekać na kawalera *pod wiśniowym sadem, pod wiśnią zieloną*, będzie jego żoną 36; *pod wiśniowym sadem stoi konik z radłem, można se pogadać z kochaneczkiem ładnym* Wisła 1902/763, zob. także np. 21, 34A, 63. Gdy *zimna rosa / drobny deszczyk* pada na *sadek wiśniowy*, jest to metaforą aktu miłosnego, w którym *sadek* symbolizuje łono kobiece, a → *rosa* męskie nasienie 41a,d, por. SsiSL 1/3/51. *Wiśniowy sadek* jest też świadkiem rozpaczki dziewczyny po jej *upadku*, tzn. stracie wianka Bart PANLub 4/362.

W pieśniach weselnych wyrastanie pod *sadeńkiem wiśniowym jarej ruteńki* i *zielonego barwineczka* – symboli dziewczyny i chłopca to znak założenia przez młodych nowej rodziny w oswojonej, bezpiecznej przestrzeni miłości 32, por. 24. W pieśniach tych sad i znajdująca się w nim wiśnia są też paralełą rodziców panny młodej: idzie ona *do sadu wiśniowego – ojca rodzonego, do wiśni zielonej – matenki rodzonej* po błogosławieństwo 25A.

Wiśniowy sad tworzy przestrzeń oswojoną, bliską człowiekowi i należy do najbardziej mało w n i c z y c h elementów wiejskiego krajobrazu, co jest szczególnie eksponowane w poezji chłopskiej: wiosną *wiśniowe sady w białych sukienkach wstuchują się w symfonię pszczelej orkiestry* 78, latem w *wiśniowych sadach zatopione są wieśniacze chaty* Poc Poez 124 i *plynie w nich purpurowa ogromna powódź wisien* 81, zaś zimą *bezlistny sad wiśniowy stroi się w lustrze księżycy w szklane paciorki* Poc Poez 160.

Z wiśniowym sadem wiązane są p t a k i, a szczególnie *kukułka*, której kukanie zapowiada coś ważnego, np. w kolędzie *kuka na sadeczku, na wiśniowym* i budzi

gospodarza, bo w jego *oborze da Bóg dobrze* 10; w balladzie sierota nie chce, by *zezula kuła w wiśniowym sadzie*, bo już *wykowała jej ojca, matkę* i została sama 65; w pieśni weselnej *Maryś żałośnie płacze, jako kukułka kuje, jak słowik wyśpiewuje na sadeńku wiśniowym* Gal Star 47, por. 28.

Wiśniowy sad wiązany też bywa ze sferą śmierci, bo według ballady tam znajduje się m.in. *wąż/gad/zwierz/robak zielony/czerwony/jadliwy/...*, którym dziewczyna truje brata, by móc być z kochankiem 66.

DOKUMENTACJA: → WIŚNIA.

BIBLIOGRAFIA: → WIŚNIA.

→ ROSA, WIŚNIA.

Katarzyna Prorok